

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ТРИПУЛЬСЬКИЙ Григорій Яковлевич

УДК 347.63(477)

**ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПОРІВ,
ЯКІ ЗВ'ЯЗАНІ З ВИНИКНЕННЯМ, ЗДІЙСНЕННЯМ
ТА ЗМІНОЮ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ
ПРАВОВІДНОСИН МІЖ БАТЬКАМИ ТА ДІТЬМИ**

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник кандидат юридичних наук, професор
ЧЕРВОНІЙ Юрій Семенович,
Одеська національна юридична академія,
завідувач кафедри цивільного процесу

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ФУРСА Світлана Ярославівна,
Інститут міжнародних відносин Київського
національного університету ім. Тараса Шевченка,
професор кафедри міжнародного права;

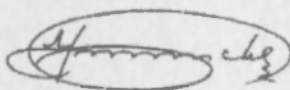
кандидат юридичних наук, доцент
КАЛІТЕНКО Оксана Михайлівна,
Одеська національна юридична академія,
доцент кафедри цивільного права.

Захист відбудеться 14 квітня 2008 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий “ 12 ” березня 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Музиченко П.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Обрання Україною напрямку на створення докорінно нової правової системи поставило ряд завдань як перед законодавцем, так і перед правовою наукою. За роки, що минули після проголошення незалежності України, у цьому напрямку досягнуто чимало позитивних результатів, до яких, без сумніву, слід віднести прийняття Конституції, Цивільного та Господарського, Сімейного, Земельного, Кримінального кодексів України, проведення судової реформи, і як результат – прийняття Цивільного процесуального кодексу та Кодексу адміністративного судочинства. Проте багато проблем залишаються невирішеними, зокрема перешкодою для існування синхронного механізму правового регулювання суспільних відносин є суперечності між нормами матеріального права та нормами процесуального права.

Видасться, що здійснення докорінних змін у суспільному житті слід розпочинати із сім'ї як первинної організації суспільства.

Глибока проникливість сімейно-правового регулювання в систему соціальних зв'язків суспільства вимагає досягнення високого рівня цього регулювання, побудови його на тих принципових засадах, які відповідають соціально ціннісним орієнтирам його призначення. Захист сім'ї є конституційним обов'язком держави (ч. 3 ст. 51 Конституції України). При цьому слід зазначити, що сьогодні в Україні, як і в інших державах, відбуваються схожі процеси еволюції сім'ї та зміна її місця і ролі в суспільстві. Ця подібність зумовлена переходом посткомуністичних держав від тоталітарних до демократичних форм соціально-політичного устрою, від „закритого” до „відкритого” типу суспільств. Сім'я все більше унезалежнюється від держави і суспільства в цілому. Ставлення держави до сім'ї поступово перестає бути споживацьким та інструменталістським. Держава позбавляється функцій контролю і можливості застосування каральних санкцій стосовно сімей та їх членів, перш за все підлітків і неповнолітніх. На перший план виступає забезпечення державою сприятливих умов для утворення та існування сімей і відображення цих процесів у державній сімейній політиці, у тому числі розробка і прийняття відповідного законодавства.

Слід враховувати, що на сьогодні сім'я та шлюб орієнтуються переважно на емоційні відносини та інтереси. Відбувається подальша приватизація життя людей та ізоляція сім'ї від суспільства. Майже всі західні дослідники погоджуються, що з усіх традиційних засад побудови сім'ї та її ролі у суспільстві нині збереглася тільки одна – турбота про нащадків. Лише у ставленні до дітей та їх підготовці до вступу в доросле соціальне життя на Заході ще зберігається значення сім'ї як соціального інституту. Історико-культурні дослідження свідчать, що зі зростанням темпів індустріалізації тієї чи іншої країни з дитиною пов'язують більшою мірою психологічні, аніж матеріальні цінності. Одночасно змінюються і рольові позиції батьків: на зміну піклуванню про матеріальне забезпечення дитини приходить нова потреба: можливість розкриття себе в дитині. Таким чином, сьогодні як ніколи раніше на перший план в сімейних правовідносинах виступають особисті немайнові відносини між батьками та дітьми.

Всі вищезазначені тенденції знайшли свій прояв у Сімейному кодексі України. Варто зазначити, що в основному відносини в сім'ї регулюються нормами моралі, і лише набираючи форму конфліктних, потребують втручання з боку держави, зокрема вирішення в судовому порядку. Сучасне право принципово утримується від втручання в інтимну сферу відносин людей. Стосовно особистих сімейних відносин об'єктивні можливості юридичного регулювання виявляються суттєво обмеженими, оскільки ці відносини пов'язані з внутрішніми переживаннями їхніх учасників, що не піддаються зовнішньому контролю. Тому, якщо для сімейних майнових правовідносин закон вводить загальний режим правового регулювання, то правове регулювання особистих взаємовідносин членів сім'ї торкається лише їхніх окремих сторін, визначає лише зовнішні межі їх здійснення, деякі загальні імперативні заборони (наприклад, закон не визначає форм та способів виховання дітей, а лише забороняє зловживання цими правами). Саме у цьому проявляється взаємопов'язаність сімейного та цивільно-процесуального права. Цивільне процесуальне право має безпосередні зв'язки із сімейним правом, оскільки в його межах захищаються та охороняються сімейні права, встановлюються родинні стосунки між членами родини, у тому числі між батьками та дітьми (ст. 15 Цивільного процесуального кодексу). Але незважаючи на значну прогресивність Сімейного кодексу, чимало його положень вступають у протиріччя з Цивільним процесуальним кодексом. Ряд прогалин у регулюванні порядку провадження у справах щодо немайнових правовідносин батьків і дітей існує в самому ЦПК.

Що стосується наукових розробок, то після прийняття нових Цивільного процесуального кодексу та Сімейного кодексу комплексних досліджень у галузі захисту особистих немайнових прав батьків та дітей не здійснювалось.

Названими обставинами обумовлюється актуальність дисертаційного дослідження.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження є складовою частиною комплексної теми Одеської національної юридичної академії „Традиції та новації у сучасній українській державності і правовому житті” на 2006 – 2011 роки (державний реєстраційний номер 0106U004970). У межах цієї теми автором здійснено дослідження науково-дослідницької теми „Традиції та новації у цивільному процесуальному праві України, нотаріальній практиці та в науці правова статистика”, яка розробляється на кафедрі цивільного процесу відповідно до плану науково-дослідної роботи Одеської національної юридичної академії на 2006 – 2011 роки.

Мета і завдання дослідження. Основною метою цієї роботи є виявлення та дослідження процесуальних особливостей розгляду та вирішення судових справ, пов'язаних з особистими немайновими правовідносинами батьків та дітей, розробка теоретичних положень у цій сфері та вироблення науково обґрунтованих рекомендацій та пропозицій щодо вдосконалення відповідного цивільного процесуального та сімейного законодавства.

Відповідно до цієї мети автором визначено такі основні завдання дисертаційного дослідження:

дослідити основні етапи формування та розвитку на території України законодавства у сфері здійснення та захисту особистих немайнових правовідносин батьків і дітей, починаючи від звичаєвого права в дохристиянські часи і до прийняття Сімейного кодексу 2002 р.;

визначити перелік нормативно-правових актів матеріального права (а саме цивільного та сімейного), які підлягають застосуванню при розгляді справ, пов'язаних з особистими правами й обов'язками батьків та дітей;

на основі аналізу теоретичних розробок та положень законодавства визначити порядок, форми та способи захисту особистих немайнових прав батьків і дітей;

визначити юрисдикцію та підсудність цієї категорії справ, виявити процесуальні особливості подачі позову, відкриття провадження, а також встановити процесуальні передумови звернення до суду за захистом немайнових прав батьків і дітей;

окреслити коло учасників судових справ, що виникають із сімейних відносин, їх процесуальний статус; охарактеризувати процесуальне становище та обсяг процесуальних прав дитини в цивільному процесі;

встановити особливості предмета доказування та джерел доказів у категорії справ, що розглядається;

визначити специфіку судових рішень у даній категорії справ та особливості їх виконання;

виходячи з характерних рис, здійснити поділ судових справ, пов'язаних з особистими немайновими правами батьків і дітей, на окремі категорії та встановити процесуальні особливості їх розгляду;

на підставі здійсненого дослідження внести пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення чинного цивільного процесуального та сімейного законодавства.

Об'єктом дослідження виступають цивільні процесуальні та сімейні правовідносини, які виникають у зв'язку зі здійсненням та захистом особистих немайнових прав батьків і дітей.

Предметом дослідження є система чинних в Україні нормативних актів, положень нового Сімейного, Цивільного, Цивільного процесуального кодексів України, які визначають порядок, підстави та правові наслідки розгляду судами спорів, що виникають між батьками і дітьми стосовно їх немайнових правовідносин, вітчизняні й зарубіжні наукові джерела, судова практика розгляду спорів між батьками і дітьми щодо їх немайнових правовідносин.

Методи дослідження. В процесі дослідження були використані сучасні положення теорії пізнання і загальнотеоретичні положення цивільно-процесуального, сімейного, цивільного та інших галузей права. Використовувалися як загальний діалектичний метод, так і окремі наукові методи: історичний, логіко-юридичний, системний, аналітично-статистичний, метод порівняльно-правового аналізу тощо. Методологічною основою дисертаційного дослідження є діалектичний метод із системно-функціональним підходом до аналізу досліджуваних явищ. За допомогою історичного методу здійснено дослідження історичного розвитку та формування законодавства про охорону та захист немайнових прав батьків і дітей. Логіко-юридичний і системний методи використовувалися для постановки логічно

обґрунтованих висновків, а також для послідовного викладення матеріалу дослідження. Аналіз факторів й обставин, що сприяють виникненню спорів щодо немайнових правовідносин батьків і дітей та судового порядку їх розгляду, а також наведення статистичних даних у дисертаційному дослідженні здійснювалися за допомогою аналітично-статистичного методу. Аналіз стану розгляду судами справ стосовно немайнових правовідносин батьків і дітей у сімейному та цивільно-процесуальному праві України, а також аналіз законодавства інших країн світу (Росії, Франції, ФРН, Англії, Іспанії та ін.) здійснені за допомогою порівняльно-правового методу. Який використовувався також для зіставлення чинного сімейного та цивільно-процесуального законодавства України з тим, що діяло раніше.

Емпіричним підґрунтям дослідження є положення актів сімейного, цивільного, цивільно-процесуального законодавства та практика їх застосування. У ході дослідження опрацьовувалася також монографічна й навчальна література, використовувалися постанови Пленуму Верховного Суду України, практика місцевих судів м. Одеса, апеляційного суду Одеської області.

Сформульовані в дисертаційній роботі теоретичні висновки, практичні рекомендації та інші результати дослідження ґрунтуються на працях українських і російських вчених-юристів радянського і сучасного періодів у галузі цивільного процесу, цивільного і сімейного права.

Досліджену автором літературу умовно можна поділити на три групи. Перша група стосується досліджень проблем здійснення та захисту особистих немайнових прав батьків та дітей в аспекті матеріального (сімейного та цивільного) права. Цій тематиці присвячено роботи І. А. Агабабояна, М. В. Антокольської, В. І. Бошко, Є. М. Ворожейкіна, Н. Д. Єгорова, Н. М. Єршової, О. С. Іоффе, Т. Д. Кочнева, Г. К. Матвєєва, М. М. Малєїної, М. В. Матерової, А. І. Пергамент, О. О. Пунди, З. В. Ромовської, В. А. Рясенцева, А. П. Сергєєва, Л. А. Савченко, С. Я. Фурси, Т. А. Фадєєвої, Ю. С. Червоного та ін. Друга група – праці в галузі цивільного процесу, а саме розробки М. А. Гурвіча, В. В. Комарова, Я. П. Зейкана, В. І. Тертишнікова, М. К. Треушнікова. Значна увага приділена особливостям теорії доказування в роботах С. В. Курильова, Я. Л. Штутіна, К. С. Юдельсона. Третю групу наукових розробок щодо особистих немайнових прав батьків та дітей складає література комплексного характеру, що поєднує питання як сімейного права, так і цивільного процесу, і присвячена судовому захисту цих прав. Це роботи таких авторів, як А. М. Нечаєва, А. М. Белякова, С. А. Іванова, І. М. Ільїнська, Н. В. Кравчук та ін. Зазначені роботи написані, як правило, ще за часів радянського періоду, тому не відбивають актуального стану досліджуваних проблем на сьогоднішній день. Що стосується українських авторів, то варто зазначити, що в Україні стосовно обраної теми було захищено декілька дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Проте комплексного аналізу теоретичних та практичних проблем здійснення судочинства в цивільних справах щодо особистих немайнових прав та обов'язків батьків і дітей в Україні на сьогоднішній день здійснено не було.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером та змістом розглянутих питань дисертація є першою спробою на монографічному рівні закласти основи комплексного аналізу питань щодо судового розгляду спорів щодо немайнових правовідносин батьків і дітей та процесуальних особливостей їх розгляду з позицій нового сімейного та цивільно-процесуального права.

Відповідно до мети та поставлених завдань дослідження дисертанту вдалось обґрунтувати нові науково-теоретичні висновки та практичні рекомендації, що мають наукову новизну:

уперше:

враховуючи тривалий характер сімейних правовідносин, зроблено висновок про можливість незастосування як підстави відмови у відкритті провадження у справах, що виникають з деяких сімейних відносин, обставин, передбачених п. 2 ч. 2 ст. 122 ЦПК України, та про можливість повторного звернення до суду з вимогою, що була вже предметом судового розгляду та за якою було винесено судові рішення чи ухвалу про закриття провадження у зв'язку з укладенням сторонами мирової угоди;

виявлено невідповідність положень ст. ст. 128, 130, 132, 136, 139 СК України в частині обмеження права на звернення до суду у передбачених цими статтями випадках положенням ст. 3 ЦПК України, що містить загальне правило про право на звернення до суду особи, чиє право порушене, невизнане чи оспорюється, та ст. 122 ЦПК України, що містить вичерпний перелік підстав для відмови у відкритті провадження в цивільній справі, у зв'язку з чим запропоновано внести зміни до вищезазначених статей СК;

з огляду на особливість сімейних правовідносин та характер прав і обов'язків, що в них реалізуються, запропоновано за порядком виконання виділяти три категорії судових рішень, що приймаються в сімейних справах: рішення, примусове виконання яких неможливе; рішення, що не потребують примусового порядку виконання; рішення, що виконуються в примусовому порядку;

зроблено спробу розмежувати компетенцію судів цивільної та адміністративної юрисдикції щодо розгляду справ, які виникають з особистих немайнових правовідносин батьків та дітей;

зважаючи на суб'єктивний склад проваджень у справах про оспорування батьківства (материнства) та мету, яку переслідує позивач, для позначення позовної заяви у цих справах запропоновано використовувати назву „позовна заява про оспорування батьківства (материнства)”, на відміну від назви „позовна заява про виключення запису...”, що на даний момент міститься в СК;

зроблено висновок про можливість того з батьків, який проживає разом з дитиною, звернутися до суду з позовом про визнання відсутності права на участь у вихованні дитини або його обмеження щодо того з батьків, який проживає окремо. Виявлено недосконалість ч. 1 ст. 159 СК, яка передбачає лише право того з батьків, який проживає окремо, звернутись до суду з позовом про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною та у її вихованні, які чинить той із батьків, з ким проживає дитина, та запропоновано нову редакцію зазначеної норми;

удосконалено:

виходячи з матеріально-правової заінтересованості в результатах розгляду справи осіб, що беруть у ній участь, здійснено класифікацію справ у даній сфері сімейних відносин: 1) справи, в яких особи, що звертаються з позовом та до яких заявляється позов, діють у власних особистих інтересах, реалізуючи право на захист, надане законом (справи про передачу дитини на виховання позивачеві, про визначення місця проживання дитини, про визначення прізвища дитини); 2) справи, в яких особи, що подають позов (до яких заявлено позов), виступають в інтересах неповнолітніх (малолітніх) дітей (справи про визнання батьківства (материнства), про позбавлення та поновлення батьківських прав, про відібрання дитини без позбавлення батьківських прав, про скасування усиновлення та визнання усиновлення недійсним);

на основі системного аналізу сімейного та цивільного процесуального законодавства виявлена невідповідність ст. 131 СК, що передбачає порядок звернення до суду особи, яка вважає себе матір'ю дитини, з вимогою про визнання свого материнства, правовідношенню, що встановлюється за результатами розгляду такої вимоги. Наводяться аргументи, на користь того, що зазначена вимога повинна розглядатися в порядку позовного провадження, і обґрунтовується пропозиція внесення відповідних змін до зазначеної статті, згідно з якими така особа повинна звертатися до суду з позовною заявою, а не з заявою, як закріплено у ст. 131 СК на сьогодні;

набуло подальшого розвитку:

положення про те, що виходячи із суб'єктивного складу матеріальних (сімейних) правовідносин, позивачем у справах про визнання батьківства (материнства), позбавлення батьківських прав, відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав є сама дитина, а інші особи на стороні позивача діють у процесі в її інтересах. Виходячи із цих же міркувань, обґрунтовується твердження про те, що у справах про поновлення батьківських прав, оспорування батьківства, про визнання батьківства за особою, яка вважає себе батьком та звертається з відповідним позовом, дитина набуває процесуального статусу відповідача;

твердження про те, що справи про поновлення батьківських прав (повернення дитини батькам, у яких її було відібрано без позбавлення батьківських прав) повинні розглядатися в порядку позовного провадження, причому відповідачем у таких справах слід визнати дитину, від імені якої в процесі беруть участь особи, яким дитину було передано згідно із судовим рішенням про позбавлення батьківських прав чи про відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що в роботі міститься комплексний аналіз проблем розгляду в судовому порядку спорів щодо немайнових правовідносин батьків і дітей, результати якого сприятимуть більш ефективному розгляду судами спорів між батьками і дітьми стосовно їх немайнових правовідносин, визначення порядку прийняття судом рішення по зазначених категоріях справ, а також інших питань, пов'язаних з немайновими правовідносинами батьків і дітей.

Положення дисертації можуть бути використані при підготовці підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій для студентів юридичних факультетів, при розробці навчальних програм і викладенні курсу „Цивільне процесуальне право України” та спеціальних курсів „Сімейне право України”, „Розгляд окремих категорій судових справ”. Висновки та пропозиції, викладені в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані в практичній роботі органів юстиції, органів суду, нотаріату, органів опіки та піклування, РАЦС при вирішенні спорів у конкретних справах.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дисертаційного дослідження використовувалися у навчальному процесі Одеської національної юридичної академії при викладанні курсів „Цивільне процесуальне право України”, „Сімейне право України”, „Розгляд окремих категорій судових справ” та проведенні практичних занять.

Основні положення дисертаційного дослідження обговорювалися на: міжнародній науковій конференції „Верховенство права в адвокатській діяльності” Академії адвокатури України (Київ, 2007), міжнародній науково-практичній конференції „Визначальні тенденції генезису державності і права” (Миколаїв, 2007), 7-й, 8-й, 9-й звітних наукових конференціях професорсько-викладацького та аспірантського складу ОНЮОА (Одеса, 2004, 2005, 2006 рр.), 10-й ювілейній звітній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу „Правове життя сучасної України” (Одеса, 2007).

Публікації. Основні теоретичні положення та результати дисертаційної роботи знайшли відображення у чотирьох статтях, три з яких опубліковані у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України, та одна – у збірнику матеріалів науково-практичній конференції.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що включають 10 підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 227 сторінок, у тому числі список використаних джерел що включає 200 найменувань и розташований на 18 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовується актуальність теми дисертації, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, мета і завдання дослідження, висвітлюються об'єкт і предмет роботи, методи, науково-теоретична основа дослідження та наукова новизна одержаних результатів, сформульовано нові наукового-теоретичні висновки та практичні рекомендації, які виносяться на захист, показано практичне значення й апробація результатів дослідження

Розділ 1 „Особисті немайнові права батьків і дітей: правове регулювання, порядок та способи захисту” складається з трьох підрозділів і присвячений історії встановлення правових норм щодо немайнових правовідносин батьків та дітей та їх судовому захисту.

У підрозділі 1.1. „*Формування законодавства України про охорону та захист особистих немайнових прав батьків і дітей*” розкривається історія

виникнення і розвитку правових норм, що регулювали особисті немайнові правовідносини між батьками і дітьми, починаючи з дохристиянської епохи і закінчуючи прийняттям нині діючого Сімейного кодексу України.

Як до прийняття християнства на Русі, так і тривалий час після його прийняття, основою відносин в сім'ї у цей час була абсолютна влада батька та чоловіка, яка здійснювалася примусово без будь-яких позовів чи звернення до публічної влади. Після прийняття християнства відбувається поступове запозичення положень візантійського сімейного права, на основі якого було створено Кормчу книгу. Здійснено порівняльний аналіз норм права, які регулювали особисті немайнові відносини батьків та дітей на Русі, з відповідними нормами римського права. Охарактеризовано наступні етапи розвитку правового регулювання у цій сфері, зокрема проаналізовано окремі статті Уложення 1648 р., Зводу законів Російської імперії, звернуто увагу, що фактично аж до встановлення Радянської влади держава не бажала втручатись у відносини дітей та батьків і не ставила перед собою завдання всебічно врегулювати сімейні відносини. Докорінні зміни у сімейному законодавстві відбулися після встановлення радянської влади. Детально досліджено законодавчі акти, прийняті за часів радянської влади в яких сімейні відносини держава регулювала через призму соціальних функцій, залишаючи за собою досить значну сферу прямого та активного втручання в них.

У зв'язку з кардинальними змінами, що відбулися в економічному та соціальному житті країни після проголошення незалежності, виникла нагальна потреба зміни і ряду положень сімейного законодавства. Це привело до розробки проекту нового кодифікованого законодавчого акта, який мав регулювати сімейні відносини. Ця робота завершилася прийняттям Верховною Радою 10 січня 2002 р. Сімейного кодексу України, який набрав чинності 1 січня 2004 р.

У *підрозділі 1.2. „Правове регулювання особистих немайнових правовідносин батьків і дітей в Україні на сучасному етапі”* дається загальна характеристика нового Сімейного кодексу, та інших нормативних актів, що регулюють особисті немайнові права. Звернуто увагу на те, що для правильного вирішення спору та прийняття мотивованого судового рішення суду необхідно правильно вирішити питання про те, яка сама правова норма підлягає застосуванню до правовідносин сторін (п. 4 ст. 214 ЦПК). Зазначається, що поряд із сімейно-правовими нормами в СК містяться адміністративно-правові та цивільно-процесуальні норми. Це особливо стосується інститутів встановлення та оспорування батьківства (материнства), позбавлення батьківських прав тощо.

Поряд із СК порядок здійснення та захисту особистих прав батьків та дітей регулює ряд інших законів, серед яких: Конституція України, Цивільний кодекс, Цивільний процесуальний кодекс, Закони України „Про охорону дитинства”, „Про попередження насильства в сім'ї”, „Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей”, „Про дошкільну освіту”, „Про освіту”. Крім того, правовідносини у цій сфері регулюються підзаконними актами, зокрема Правилами опіки та піклування, затвердженими наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти України,

Міністерства праці та соціальної політики України № 34/166/131/88 від 26 травня 1999 р., Правилами реєстрації актів цивільного стану в Україні, затвердженими наказом Міністерства юстиції України № 52/5 від 18 жовтня 2000 р. та ін.

Оскільки відповідно до ст. 9 Конституції України та ч. 1 ст. 13 СК чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, значної уваги приділено міжнародним конвенціям про захист дитини та сім'ї. Зокрема аналізуються відповідні положення Загальної декларації прав людини, Міжнародних пактів про громадянські та політичні права і про економічні, соціальні та культурні права, Декларації прав дитини, Конвенції ООН про права дитини, а також Європейських Конвенцій про захист прав людини й основоположних свобод та про здійснення прав дітей.

Підрозділ 1.3. „Порядок та способи захисту особистих немайнових прав батьків і дітей” присвячено визначенню порядку, форм та способів захисту особистих немайнових прав батьків та дітей. У ньому спершу відмежовується поняття „захист права” від поняття „охорона права”, оскільки останнє поняття є більш широким і включає в себе всю сукупність заходів, що забезпечують нормальний перебіг реалізації прав, а захист являє собою передбачені законом заходи охорони цивільних прав лише у разі порушення їх чи реальної небезпеки такого порушення. Крім того, розрізняються заходи захисту, що спрямовані на захист прав потерпілого, та засоби відповідальності, які, окрім захисту прав потерпілого, передбачають застосування до правопорушника додаткових заходів впливу. Розмежовуються поняття форми захисту (визначена законом діяльність компетентних органів для захисту права, тобто з'ясування фактичних обставин, застосування норм права, визначення способу захисту права і постановлення рішення), із виділенням юрисдикційної (діяльність державних та інших органів, спрямовану на попередження порушення або відновлення порушених прав або законних інтересів учасників сімейних правовідносин) та неюрисдикційної (передбачає дії самих учасників сімейних правовідносин щодо захисту належних їм прав та охоронюваних законом інтересів без залучення органів, наділених юрисдикційними повноваженнями) форм захисту, і поняття порядку захисту (передбачений законом порядок, відповідно до якого відбувається реалізація права на захист) та способу захисту (передбачений законодавством засіб, за допомогою якого може бути досягнуте припинення, відвернення, усунення порушення права, його відновлення та/або компенсація втрат, викликаних порушенням права). Захист особистих немайнових прав батьків та дітей може здійснюватися в судовому (позовне чи окреме провадження) та адміністративному (діяльність органів опіки та піклування) порядку.

Розділ 2 „Судовий порядок як основний засіб здійснення та захисту немайнових правовідносин батьків і дітей” складається з чотирьох підрозділів і присвячений загальним питанням судового розгляду справ про захист та охорону особистих немайнових прав батьків та дітей.

У підрозділі 2.1. „Порядок подачі позову у справах, що впливають з немайнових правовідносин батьків та дітей. Визначення юрисдикції та підсудності цих справ. Відкриття провадження” показано особливості подачі

позову та відкриття провадження у даній категорії справ. Зокрема для відкриття провадження у цивільній справі закон вимагає відсутності такого, що набрало законної сили, рішення чи ухвали суду про закриття провадження у справі у зв'язку з відмовою позивача від позову або укладенням мирової угоди сторін у спорі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав (п. 2 ч. 2 ст. 122 ЦПК). Проте, враховуючи, що для сімейних відносин характерним є їх тривалий характер, зроблено висновок про можливість повторного звернення до суду, якщо цей спір вже було вирішено судом, за умови, що виникли нові обставини, які змінюють фактичний склад, а відтак і підставу позову.

Особлива увага приділяється розмежуванню цивільної та адміністративної юрисдикції цих справ, оскільки можливі випадки, коли захист сімейних прав здійснюється в порядку адміністративного судочинства відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України. На думку автора, розмежування компетенції судів адміністративної та цивільної юрисдикції щодо розгляду справи слід здійснювати не просто за суб'єктним складом справи, а з урахуванням суб'єктного складу правовідносин, що є предметом судового розгляду.

При визначенні підсудності справ щодо особистих немайнових прав батьків і дітей слід враховувати, що для цих справ ЦПК передбачено ряд особливостей. За загальним правилом позов подається за місцем проживання відповідача. Для справ про визнання батьківства передбачена альтернативна підсудність за вибором позивача: або за місцем проживання позивача, або за місцем проживання відповідача. Оскільки вимоги позивача досить часто поєднуються з вимогами про стягнення аліментів на дитину, при об'єднанні зазначених позовів позовна заява також може бути подана на розсуд позивача як за місцем проживання позивача, так і за місцем проживання відповідача. При об'єднанні вимог про захист немайнових прав батьків чи дітей з вимогами про розірвання шлюбу справа може розглядатися за місцем проживання будь-кого з подружжя.

Розглянуто вимоги до форми та змісту позовної заяви, порядок визначення розміру та сплати судового збору у цих справах.

У підрозділі 2.2. „Учасники проваджень у справах щодо немайнових прав батьків і дітей та їхній процесуальний статус” з метою визначення осіб, що будуть виступати сторонами у справі, пропонується за характером і ступенем юридичної зацікавленості осіб, які беруть участь у справі, поділити їх на дві групи. Перша група – особи, які мають матеріально-правовий і процесуальний інтерес у справі, захищають свої інтереси, друга група – учасники процесу, які захищають інтереси інших осіб, мають тільки процесуальний інтерес, що зумовлюється характером їхньої зацікавленості у справі: виконуваними функціями у галузі державного управління, компетенцією, обов'язками та іншими обставинами. На основі результатів аналізу матеріально-правової заінтересованості осіб, які беруть участь у справах щодо немайнових прав батьків і дітей, зроблено висновок про можливість виділення за цим критерієм двох категорій таких справ: 1) справи, в яких особи, що звертаються з позовом та до яких заявляється позов, діють у власних особистих інтересах, реалізуючи право на захист, надане законом (справи про

передачу дитини на виховання позивачеві, про визначення місця проживання дитини, про визначення прізвища дитини), і тому саме вони виступають сторонами; 2) справи, в яких особи, що подають позов (до яких заявлено позов), виступають в інтересах неповнолітніх (малолітніх) дітей (справи про визнання батьківства (материнства), про позбавлення та поновлення батьківських прав, про відібрання дитини без позбавлення батьківських прав, про скасування усиновлення та визнання усиновлення недійсним), і тому стороною у цих справах слід визнавати дитину. Крім того наголошується, що в ряді випадків неповнолітній у цивільному процесі може посідати місце відповідача (подання позову про поновлення батьківських прав, оспорування батьківства, подання позову про визнання батьківства особою, яка вважає себе батьком дитини тощо, подання позову безпосередньо до неповнолітнього про встановлення батьківства).

Різним може бути і правове становище органу опіки та піклування, що бере участь у даній категорії справ. ЦПК передбачає дві форми участі в процесі органів державної влади та місцевого самоврядування: 1) порушення справи та 2) подання висновків у ній. В роботі зазначено, що орган опіки та піклування може порушувати справу лише у випадках, прямо передбачених законодавством.

У *підрозділі 2.3. „Доказування у справах щодо немайнових правовідносин батьків і дітей”* розглядається особливість доказування у цих справах, яка полягає в тому, що іноді в нормах сімейного права є відсутньою вказівка на ті факти, з настанням яких пов'язані певні правові наслідки, а містяться лише загальні властивості та ознаки. Тому суди, особливо у справах про виховання дітей, доволі часто стикаються з певними труднощами. Це, зокрема, стосується справ у спорах між батьками і справ у спорах між батьками та іншими особами про передачу чи залишення дитини в однієї із сторін. Сама складність дій батьків щодо виховання дітей не дає можливості вичерпно розкрити в законі зміст батьківських прав та обов'язків. Тому законодавець обмежився загальною вказівкою на те, що батьки зобов'язані виховувати дитину у дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини (ст. 150 СК). Отже, суди при розгляді позовів між батьками, а також між батьками та іншими особами повинні визначити, яка із сторін здатна забезпечити краще виховання дітей, враховуючи при цьому положення ст. 163 СК про те, що батьки мають переважне право перед іншими особами на те, щоб малолітня дитина проживала з ними. Крім того, суди, вирішуючи спори про відібрання та передачу дітей, керуються загальним поняттям „інтереси дітей”.

Що стосується джерел доказів, то серед них слід у першу чергу назвати показання свідків, письмові докази та висновки експертів. Причому серед показань свідків слід виділити пояснення сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків, оскільки мова йде про сферу індивідуальних міжособистісних інтимних відносин, про які дійсно обізнаними особами є сторони.

У *підрозділі 2.4. „Судове рішення як результат розгляду справи, порядок його виконання”* описується порядок прийняття, структура судового рішення в категорії справ про особисті права батьків і дітей, а також порядок його виконання.

Підкреслюється, що як самий судовий розгляд у цих справах, так і судові рішення в них, мають певні процесуальні особливості, оскільки крім вимог, передбачених ст. 215 ЦПК, судові рішення у справах щодо особистих немайнових прав та обов'язків батьків і дітей повинно відповідати вимогам СК щодо його змісту та відображати специфіку провадження у цій категорії справ, зумовлену перш за все захистом інтересів дитини.

У справах, що стосуються особистих немайнових прав батьків і дітей, на основі порядку, в якому виконуються судові рішення, виділяється три категорії таких рішень: рішення, примусове виконання яких є неможливим; рішення, що не потребують примусового порядку виконання; рішення, що виконуються в примусовому порядку.

У справах, пов'язаних із захистом особистих немайнових прав батьків і дітей, необхідність у виконавчому провадженні виникає тоді, коли судовим рішенням діти передаються від однієї особи до іншої, відбираються у батьків та передаються на опікування органів опіки та піклування, при позбавленні батьківських прав. Особливістю примусового виконання судових рішень у цій категорії справ є те, що під час виконання рішення про відібрання дитини державний виконавець провадить виконавчі дії з обов'язковою участю особи, якій дитина передається на виховання, та із залученням представників органів опіки і піклування (ст. 78 Закону „Про виконавче провадження“).

У розділі 3 „Вирішення судом окремих категорій справ щодо немайнових правовідносин батьків та дітей“, що складається з трьох підрозділів, висвітлені процесуальні особливості окремих видів справ, які стосуються немайнових правовідносин батьків і дітей.

У підрозділі 3.1. *„Визначення походження дитини за рішенням суду – підстава виникнення особистих немайнових прав та обов'язків батьків і дітей“* розглянуто три види справ цієї категорії: визнання батьківства (материнства) в порядку позовного провадження, оспорування батьківства (материнства); визначення походження дитини в порядку окремого провадження.

Визнання батьківства (материнства) в порядку позовного провадження передбачає наявність спору про батьківство (материнство) щодо дитини, який ведеться між сторонами спірних правовідносин, – позивачем і відповідачем. Позивачем у справі про встановлення батьківства на підставі того, що суть рішення про батьківство зводиться лише до підтвердження наявності або відсутності матеріального правовідношення між дитиною та її кровним батьком, визнає саме дитину, а не осіб, які відповідно до ст. 128 СК мають право подати позов про визнання батьківства. У спорах про визнання батьківства, порушених гаданим батьком, питання повинно вирішуватися так само: зважаючи на те, що матеріальні правовідносини встановлюються між батьком та дитиною, дитина посідає процесуальне місце сторони у справі – місце відповідача, оскільки захист її інтересів передбачає можливість не допустити необґрунтоване встановлення батьківства.

Оскільки у деяких випадках справа виникає не у зв'язку зі спірністю походження дитини, а у зв'язку з невизначеністю її правового становища (наприклад,

гаданий батько дитини помер), окрім позовного провадження, походження дитини від батьків може встановлюватися в порядку окремого провадження. Ці справи належать до категорії справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення. Причому залежно від часу народження дитини в судовому порядку встановлюються різні факти: стосовно дітей, які народилися до 1 жовтня 1968 р., встановлюється факт визнання батьківства, а стосовно дітей, які народилися 1 жовтня 1968 р. і пізніше, встановлюється факт батьківства, що пов'язано із введенням в дію з цієї дати Основ законодавства Союзу РСР та союзних республік про шлюб та сім'ю, які змінили юридичний факт, що підлягає встановленню.

У підрозділі 3.2. *“Особливості розгляду судами справ, що впливають із здійснення батьками права на виховання дитини”* розглянуто деякі проблемні питання судового розгляду трьох категорій справ: щодо участі батьків у вихованні дитини, щодо визначення місця проживання малолітньої дитини та за позовами батьків про відібрання малолітньої дитини від інших осіб.

Статтею 159 СК передбачено право на звернення до суду одного з батьків, який проживає окремо від дитини, з позовом до іншого з батьків про усунення перешкод у здійсненні свого права на участь у вихованні дитини. При цьому закон не передбачає права на звернення з аналогічним позовом того з батьків, хто проживає разом з дитиною, хоча його права можуть бути також порушеними. У цьому випадку очевидною є суперечність норм сімейного законодавства, оскільки ст. 19 СК передбачена можливість звернення до суду будь-якої заінтересованої особи у спорі. Крім того, таке формулювання ст. 159 СК суперечить загальному принципу цивільного судочинства та міжнародних актів про доступ до правосуддя. Тому, на думку автора, із позовом щодо вирішення спору про порядок участі батьків у вихованні до суду вправі звернутися будь-хто з батьків, у тому числі і той із них, хто проживає разом з дитиною, з вимогою про визнання відсутності чи обмеження права іншого з батьків на участь у вихованні дитини. Зазначається також невідповідність зазначеної норми принципу диспозитивності, оскільки позов подається про усунення перешкод у здійсненні права, а суд визначає способи участі одного з батьків у вихованні дитини, місце та час їхнього спілкування, тобто фактично виходить за межі позовних вимог. Тому запропоновано ст. 159 СК викласти у новій редакції, відповідно до якої спір між батьками щодо виховання дитини, зокрема щодо способів участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо від неї, може вирішуватися судом за позовом одного з батьків.

Іншим видом справ, пов'язаних з вихованням дітей, є справи про визначення місця проживання дитини. Такий позов може бути поданий одним із батьків для захисту або визнання свого права на спільне проживання з дитиною. Відповідачем у цій категорії справ є інший з батьків. Причому звертається увага на те, що оскільки неповнолітні у віці від 14 до 18 років мають право самі визначати своє місце проживання, вищезазначений позов може бути поданий одним із батьків лише до досягнення дитиною 14-річного віку.

Так само слід відрізнити позови про визначення місця проживання малолітньої дитини від позовів про відібрання малолітньої дитини. Відповідно до ст. 163 СК

батьки мають переважне право перед іншими особами на те, щоб малолітня дитина проживала з ними, та мають право вимагати відібрання малолітньої дитини від будь-якої особи, яка тримає її у себе не на підставі закону або рішення суду. Таким чином, головною особливістю справ за позовами батьків про відібрання малолітньої дитини від інших осіб є нерівність прав та обов'язків сторін спору, оскільки законодавчо перевага у праві на те, щоб малолітня дитина проживала з ними, надається батькам (виходячи, звичайно, з інтересів дитини). Від спорів між батьками щодо визначення місця проживання дитини справи про відібрання дитини відрізняються тим, що позивач звертається до суду не з проханням визнати право та встановити правовідношення, а з вимогою про припинення порушення його права та відновлення правовідношення, яке існувало до порушення права. Тому автор дослідження не погоджується з тими авторами, які стверджують, що суть спорів між батьками та іншими особами полягає у визначенні, якій із сторін, що спорять, буде переданий на виховання неповнолітній. Позивачами у цій категорії справ є батьки або один із них, наділений передбаченими законодавством відповідними правами щодо виховання дитини, а відповідачами – особи, що утримують дитину без законних підстав, порушуючи тим самим вказані права позивача.

У Підрозділі 3.3. „Позбавлення батьківських прав та відібрання дитини від батьків без позбавлення батьківських прав як спосіб захисту прав дитини” описуються процесуальні особливості розгляду справ про позбавлення батьківських прав, справ про відібрання дитини від батьків без позбавлення батьківських прав, а також справ про поновлення батьківських прав та про повернення дітей батькам, від яких вони були відібрані без позбавлення батьківських прав.

Позбавлення батьківських прав є крайнім заходом впливу на осіб, які не виконують батьківських обов'язків, тому СК чітко визначає перелік осіб, які мають право звернутися до суду з позовом про позбавлення батьківських прав. До них належать один з батьків, опікун, піклувальник, особа, в сім'ї якої проживає дитина, заклад охорони здоров'я, навчальний або інший дитячий заклад, в якому вона перебуває, орган опіки та піклування, прокурор, а також сама дитина, яка досягла 14 років. Відповідно до ч. 2 ст. 170 СК позивачами у справах про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення їх батьківських прав можуть бути орган опіки та піклування або прокурор. Інші заінтересовані особи, яким відомі факти протиправної поведінки батьків стосовно дітей, можуть повідомити про це органи опіки та піклування чи прокурора, які вправі подати відповідний позов до суду. Відповідачами у цій категорії справ виступають батько, мати дитини, усиновлювач, якщо він був записаний матір'ю, батьком усиновленої ним дитини. Важливим є вирішення питання про залучення до участі у справі іншого з батьків, інших родичів (баби, діда, повнолітніх брата чи сестри та ін.), мачухи, вітчима для вирішення питання про передачу їм дитини.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження отримано такі результати:

1. У різні історичні періоди держава по-різному ставилася до регулювання відносин у сім'ї. У давні часи та в часи середньовіччя всі питання всередині сім'ї вирішувались її головою. З радянських часів ситуація була прямо протилежною – соціалістична держава залишала за собою досить значну сферу прямого та активного втручання в сімейні відносини. На сьогоднішній день правове регулювання особистих немайнових правовідносин між батьками та дітьми здійснюється СК 2002 р. із субсидіарним застосуванням норм ЦК. Характерною ознакою регулювання цієї сфери суспільних відносин є широке застосування численних міжнародних актів із зазначеного питання.

2. Справи, що впливають з особистих немайнових правовідносин батьків та дітей порушуються в суді за позовною заявою (заявою) заінтересованої особи. Для відкриття провадження у цій категорії справ необхідним є дотримання загальних умов з урахуванням особливостей, характерних для сімейних правовідносин. Оскільки учасниками сімейних правовідносин є фізичні особи, спори між ними, що виникають із цих правовідносин, розглядаються судами загальної юрисдикції в порядку цивільного судочинства. У випадку порушення прав цих осіб актами, діями, бездіяльністю органів державної влади чи місцевого самоврядування (органами РАЦСу, органами опіки та піклування) та за відсутності спору між власне учасниками сімейних правовідносин, такі справи підлягають розгляду в порядку адміністративного судочинства відповідно до КАС України. При визначенні підсудності справ щодо особистих немайнових прав батьків і дітей слід враховувати, що для цих справ ЦПК передбачено ряд особливостей.

3. Правильне визначення процесуального становища основних учасників процесу у справах щодо особистих немайнових прав та обов'язків батьків та дітей має велике теоретичне і практичне значення, оскільки від цього залежить обсяг їхніх процесуальних прав та обов'язків.

4. Доказування у даній категорії справ здійснюється за допомогою будь-яких доказів, що відповідають вимогам належності та допустимості. Винятки становлять лише справи про визнання батьківства щодо дітей, народжених до 1 січня 2004 р., де законом визначений конкретний перелік обставин, які можуть служити підставою для встановлення батьківства (факту батьківства). Законодавством також встановлені випадки, коли твердження сторони не вимагає доказування. Серед таких випадків слід назвати передбачені законом презумпції, зокрема презумпцію батьківства чоловіка матері.

5. Судове рішення у справах щодо особистих прав батьків і дітей окрім вимог, передбачених ст. 215 ЦПК, повинно відповідати вимогам СК щодо його змісту та відображати специфіку провадження у цій категорії справ, зумовлену перш за все захистом інтересів дитини. Є можливими три порядки виконання рішення: рішення, примусове виконання яких неможливе; рішення, що не потребують примусового порядку виконання; рішення, що виконуються в примусовому порядку. Характерною

ознакою примусового порядку є обов'язкова участь при виконанні рішення органу опіки та піклування.

6. У судовому розгляді справ про визнання або встановлення факту батьківства (материнства) є необхідним встановлення між дитиною та одним із батьків юридичного зв'язку. Оскільки в одних випадках справа виникає у зв'язку із спірністю походження дитини (наприклад, гаданий батько заперечує своє батьківство), а в інших – з невизначеністю її правового становища (наприклад, гаданий батько дитини помер), СК передбачає різний процесуальний порядок захисту прав дитини – позовне провадження у першому випадку та окреме провадження у другому. Метою оспорування батьківства (материнства) в судовому порядку є скасування сімейних відносин між дитиною та особою, що оспорує своє батьківство (материнство) або особою, стосовно якої таке батьківство оспорується.

7. Із позовом про вирішення спору про порядок участі батьків у вихованні дитини вправі звернутися будь-хто з батьків, незалежно від попереднього звернення до органів опіки і піклування. У позовній заяві позивач повинен конкретно сформулювати свої вимоги, не обмежуючись загальною вимогою про усунення перешкод у вихованні дитини, і зазначити, які саме способи участі у вихованні дитини він вимагає встановити, конкретний час та місце його спілкування з дитиною. Залежно від законності перебування дитини у відповідача слід розрізняти два види судових справ: за спорами про визначення місця проживання малолітньої дитини, якщо вона знаходиться у відповідача на законних підставах, та про відібрання малолітньої дитини від особи, яка тримає її у себе не на підставі закону або рішення суду.

8. Суд розглядає цивільні справи не інакше як за зверненням фізичних чи юридичних осіб, поданим відповідно до ЦПК, у межах заявлених ними вимог і на підставі доказів сторін та інших осіб, які беруть участь у справі. Тому суд у справах про позбавлення батьківських прав та відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав не вправі вирішувати питання про стягнення аліментів, виселення відповідача за власною ініціативою, якщо відповідні вимоги не були заявлені у позовній заяві. Позбавлення батьківських прав та відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав не є безповоротним заходом. Якщо відпадуть причини, які послужили підставою для такого позбавлення чи відібрання, такі батьки чи один із них мають право звернутися до суду з позовом про поновлення батьківських прав або повернення дитини. Закон не визначає кола осіб, які будуть виступати відповідачами у даній категорії справ. Відповідачем слід визнати дитину, від імені якої в процесі будуть брати участь особи, яким була передана дитина за рішенням про позбавлення батьківських прав або відібрання дитини.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Тріпільський Г. Я. Поняття немайнових правовідносин батьків і дітей // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – Вип. 29 – Одеса: Юрид. л-ра, 2006. – С. 327-331

2. Тріпільський Г. Я. Процесуальні особливості розгляду цивільних справ про позбавлення батьківських прав // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – Вип. 32 – Одеса: Фенікс, 2007. – С. 133-138

3. Тріпільський Г. Я. Процесуальні особливості розгляду цивільних справ про оспорування батьківства (материнства) // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – Вип. 34 – Одеса: Юрид. л-ра, 2007. – С. 269-274

4. Тріпільський Г. Я. Особенности рассмотрения личных неимущественных споров между родителями и детьми // Визначальні тенденції генезису державності і права: Зб. наук. пр. Міжднар. наук.-практ. конф. „Треті Прибузькі юридичні читання” / За заг. ред. В.І. Терентьєва, О. В. Козаченка. – Миколаїв: Вид-во „Іліон”, 2007. – С. 498-500.

АНОТАЦІЯ

Тріпільський Г. Я. Процесуальні особливості розгляду спорів, які зв'язані з виникненням, здійсненням та зміною особистих немайнових правовідносин між батьками та дітьми. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2008.

Дисертація присвячена дослідженню процесуальних особливостей розгляду судових справ, що виникають із особистих немайнових правовідносин батьків і дітей. На основі аналізу теоретичних розробок та положень законодавства визначено порядок, форми та способи захисту особистих немайнових прав батьків і дітей. Визначено передумови звернення до суду за захистом порушеного, не визнаного чи оспореного особистого немайнового сімейного права, розглянуто порядок відкриття провадження у справах щодо особистих немайнових прав та обов'язків батьків і дітей, здійснено розмежування компетенції судів цивільної та адміністративної юрисдикції щодо розгляду названих справ, визначено їхню підсудність.

Розглянуто питання процесуального статусу осіб, що беруть участь у справах, які впливають із сімейних відносин. На основі аналізу матеріально-правової та процесуальної заінтересованості цих осіб визначаються особи, які вступають у справу у власних інтересах, та відповідно є позивачами чи відповідачами, та особи, що вступають в процес для захисту інтересів інших осіб. Досліджено предмет доказування у даній категорії справ, охарактеризовано основні джерела доказів, зокрема підкреслено важливість такого виду доказів як показання сторін та їхніх представників, допитаних як свідків. Висвітлено специфіку судових рішень у справах, пов'язаних з особистими правовідносинами батьків та дітей, розглянуто порядок виконання зазначених рішень.

Виявлено та детально проаналізовано особливості розгляду окремих категорій справ щодо особистих немайнових прав та обов'язків батьків і дітей, зокрема справ про визнання та оспорування батьківства, про порядок участі батьків у вихованні дитини, про визначення місця проживання малолітньої дитини, про відібрання дитини від осіб, що незаконно її утримують, а також про позбавлення батьківських

прав, відібрання дитини від батьків без позбавлення батьківських прав, та про поновлення цих прав (повернення дитини батькам, в яких її було відібрано).

На підставі здійсненого дослідження розроблено пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства щодо захисту в судовому порядку особистих немайнових прав батьків та дітей.

Ключові слова: дитина; неповнолітній; особисті немайнові права й обов'язки батьків і дітей; захист сімейних прав; процесуальне становище неповнолітніх осіб; визнання батьківства (материнства), оспорування батьківства (материнства); право дитини на виховання, позбавлення батьківських прав.

АННОТАЦИЯ

Трипульский Г. Я. Процессуальные особенности рассмотрения споров, которые связаны с возникновением, осуществлением и изменением личных неимущественных правоотношений между родителями и детьми. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2008.

Диссертация посвящена исследованию процессуальных особенностей рассмотрения судебных дел, возникающих из личных неимущественных правоотношений родителей и детей. Дается характеристика основных этапов становления законодательства о защите личных прав ребенка и его состояние на современном этапе, осуществлено его сравнение с законодательствами зарубежных государств. На основе анализа теоретических разработок и положений законодательства определяются порядок, формы и способы защиты личных неимущественных прав родителей и детей. Сделан вывод, что основным средством защиты этих прав является судебный порядок. Среди способов защиты неимущественных прав родителей и детей чаще всего применяются такие, как признание субъективного права, изменение правоотношения, принудительное исполнение обязанности и охрана права.

Определяются предпосылки обращения в суд за защитой нарушенного, не признанного или оспоренного личного неимущественного семейного права, рассматривается порядок открытия производства в делах, касающихся личных неимущественных прав и обязанностей родителей и детей, осуществлено разграничение компетенции судов гражданской и административной юрисдикции по рассмотрению названных дел, определена их подсудность.

Рассмотрены вопросы процессуального статуса лиц, принимающих участие в делах, вытекающих из семейных отношений. На основании анализа материально-правовой и процессуальной заинтересованности этих лиц определяются лица, вступающие в дело в собственных интересах, и соответственно являющиеся истцами либо ответчиками, и лица, вступающие в процесс для защиты интересов других лиц, в частности интересов ребенка. Делается вывод о возможности ребенка, не имеющего полной гражданской процессуальной дееспособности, выступать в

гражданском процессе в качестве истца (ответчика), от имени и в интересах которого процессуальные действия по делу совершают его законные представители. Сделан также вывод о том, что именно ребенок является истцом в делах о признании отцовства (материнства), о лишении родительских прав, об отобрании ребенка от родителей без лишения родительских прав, об отмене усыновления и признании усыновления недействительным. В делах о возобновлении родительских прав, об оспаривании отцовства, о признании отцовства за лицом, обратившимся с таким иском, ребенок занимает процессуальное положение ответчика.

Исследован предмет доказывания в данной категории дел, дана характеристика основных источников доказательств, в частности подчеркивается важность такого вида доказательств, как показания сторон и их представителей, допрошенных в качестве свидетелей. Освещается специфика судебных решений по делам, связанным с личными правоотношениями родителей и детей, рассматривается порядок исполнения указанных решений.

Выявлены и детально проанализированы особенности рассмотрения отдельных категорий дел о личных неимущественных правах и обязанностях родителей и детей, в частности дел о признании и оспаривании отцовства (материнства), о порядке участия родителей в воспитании ребенка, об определении места жительства малолетнего ребенка, об отобрании ребенка от лиц, незаконно его удерживающих, а также о лишении родительских права, отобрании ребенка от родителей без лишения родительских прав, и о возобновлении этих прав (возврате ребенка родителям, у которых он был отобран).

На основании осуществленного исследования разработаны предложения и рекомендации по поводу усовершенствования действующего законодательства, касающегося защиты в судебном порядке личных неимущественных права родителей и детей.

Ключевые слова: ребенок; несовершеннолетний; личные неимущественные права и обязанности родителей и детей; защита семейных прав; процессуальное положение несовершеннолетних лиц; признание отцовства (материнства); оспаривание отцовства (материнства); право ребенка на воспитание; лишение родительских прав.

SUMMARY

Tripulskyy G. Y. Remedial features of consideration of disputes which are connected with occurrence, realisation and change of personal non-property legal relations between parents and children. – Manuscript.

The thesis stands for a degree of candidate in Law, speciality 12.00.03 – civil law and civil procedure; the family law; the international private law. – Odessa National Academy of Law, Odessa, 2008.

The thesis is devoted to the research of procedural features of consideration of the cases arising from personal non-property legal relationships of parents and children. On the basis of the analysis of theoretical researches and legislation provisions the author defines an order, forms and modes of protection of the parents' and children's personal non-

property rights. In the thesis preconditions for going to the court for protection of the broken, not recognised or challenged personal non-property family right are defined, the order of proceeding opening in the cases involving parents' and children's personal non-property rights and duties is considered, differentiation of the competence of courts of civil and an administrative jurisdiction for consideration of the named affairs is given, their jurisdiction is defined.

Questions of the procedural status of the persons who are taking part in cases following from family relations are considered. On the basis of the analysis of a material legal and a procedural interest of these persons the persons entering the case in their own interests and accordingly being plaintiffs or respondents, and the persons entering process for protection of interests of other persons, in particular interests of the child, are defined. The fact in proof in the given category of cases is investigated, the characteristic of the basic sources of proofs is given, importance of such kind of proofs as testimonies of the parties and their representatives interrogated as witnesses in particular is underlined. Specificity of judgements on the cases involving personal legal relations of parents and children is elucidated, the order of execution of the specified decisions is considered.

The author reveals and analyses in details the features of consideration of separate categories of affairs involving the parents' and children's personal non-property rights and duties, in particular cases of a recognition and contest of paternity (motherhood), of an order of parents participation in the child upbringing, of residence definition of the juvenile child, of taking the child away from persons keeping him illegal, and also of deprivation of the parental rights, taking the child away from parents without deprivation of the parental rights, and of a renewal of these rights (return of the child back to parents).

On the basis of the research the author has made offers and recommendations concerning improvement of the current legislation concerning protection in a judicial order of the parents' and children's personal non-property rights.

Keywords: the child; the minor; the parents' and children's personal non-property rights; protection of the family rights; procedural position of minor persons; a recognition of paternity (motherhood); contest of paternity (motherhood); the right of the child to upbringing; deprivation of the parental rights.